

УДК 336

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА РИЗИК В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Н. Жовтанецький

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто тісні підходи до визначення поняття ризик та досліджено взаємозв'язки понять ризику та невизначеності.

Ключові слова: невизначеність, ризик, фінансова безпека

Категорію безпеки доцільно розглядати в контексті певної проблеми управління, на яку впливають певні загрози. На нашу думку, передумовами загроз фінансовій безпеці є стан невизначеності та ризик втрат при прийнятті рішень. Проте у вітчизняній фінансовій літературі досі існує неоднозначність у трактуванні суті ознак, властивостей та елементів невизначеності та ризику, які б склали зміст та структуру цих понять. Різноманітність поглядів на проблему невизначеності та ризику можна пояснити багатоаспектністю цих явищ та їх недостатньою дослідженістю.

В основі стратегії управління фінансовою безпекою, на нашу думку, повинна лежати концепція ненульового ризику. Вона визнає факт недосяжності абсолютної визначеності та абсолютної безпеки. Пануюча у плановій економіці концепція нульового ризику завдала значного збитку народному господарству, здоров'ю людей, навколишньому середовищу та є повністю непридатною для використання у сучасних умовах. Натомість вивчення невизначеності та ризику як соціальних феноменів відкриває широкі можливості вирішення проблем фінансової безпеки, дозволяє досліджувати процеси інвестування з нових теоретичних і методологічних позицій.

Дослідження взаємозв'язку ризику й невизначеності в економіці мають давню історію та викликають великий інтерес. Значний вклад у вирішення цієї проблеми внесли А. Тюнен, Дж. Шумпетер, Дж. Кейнс, Ф. Найт, Дж. фон Нейман, К. Ерроу тощо.

Тривала еволюція та інтерпретація категорії „ризик” відображена в економічній теорії у двох основних теоріях ризику – класичній та неокласичній.

Творцем теорій ризиків більшість учених вважають французького економіста Р. Кантільона, що розглядав ризик як невід'ємний елемент будь-якої торгової діяльності, котра здійснюється в умовах конкуренції.

Представники класичної теорії (Дж.Міль, Н.Сеніор) під підприємницьким доходом розуміли суму складових: процент від вкладеного капіталу, заробітну плату підприємця і плату за ризик як винагороду за ризикові дії в умовах стихійного ринку і конкуренції. Вони проводили чітку паралель між ризикованими діями підприємця і розрахунком очікуваних збитків від даних дій. Таке одностороннє трактування сутності ризику суттєво скорочувало число прихильників класичної теорії по мірі пізнання науковцями методів управління ризиками.

Творці неокласичної теорії (А.Маршалл, А.Пігу) в 20-30 роках ХХ століття висунули ідею, згідно якої ризикові дії суб'єкта господарювання продиктовані ключовими принципами теорії граничної корисності про схильність підприємця, який діє в умовах невизначеності, при виборі варіантів розвитку бізнесу обирати той, при якому досягається найменше відхилення очікуваного прибутку. Іншими словами при альтернативному виборі варіантів капіталовкладень, що передбачають однаковий дохід, оптимальнішим є варіант з найменшим коливанням доходу. Гарантований дохід володіє більшою корисністю, ніж дохід такої ж величини, але пов'язаний з можливими коливаннями. Цим тезисом неокласики відстоювали позицію противників ризику, доводячи невідповідність участі в лотереях та азартних іграх. [1]

Однак в особі Дж. Кейнса, котрий вніс значний вклад в неокласичну теорію, така позиція знайшла достойного опонента. Він вважав, що в цій точці зору не враховане задоволення гравців від участі в азартних іграх. Кейнс ввів поняття „схильність до азарту”, під яким розумів фактор задоволення від ризику, що полягає у схильності підприємця піти на великий ризик заради отримання великого доходу. Іншими словами Кейнс пов'язував категорію ризику з імовірністю відхилення від поставлених цілей. Кейнсу належить ідея про те, що у структуру вартості повинні включатись затрати, пов'язані з ризиком – непередбачені зміни ринкових цін, понаднормовий знос обладнання, збитки від стихійних лих і катастроф. У зв'язку з цим, на думку Кейнса, необхідно враховувати „витрати ризику” для компенсації можливих негативних відхилень фактичного прибутку від очікуваного. Він вважав, що в економічному соціумі доцільно враховувати три основні види ризику: ризик підприємця або позичальника, ризик кредитора та ризик, викликаний зменшенням вартості грошової одиниці. [4]

Таким чином, можна зробити висновок про те, що представники класичної теорії ризику пов'язували цю категорію виключно зі збитками, втратами, а представники неокласичної школи – з відхиленням отриманого прибутку від очікуваного, водночас обидві школи визнавали те, що економічний ризик виникає при наявності фактора невизначеності.

На побутовому рівні поняття ризику і невизначеності часто помилково ототожнюють. На жаль, таке ототожнення часто зустрічається й у фінансовій літературі. Проте, не зважаючи на тісний взаємозв'язок між цими категоріями, їх ототожнення, на нашу думку, є недопустимим як з теоретичної, так і з практичної точок зору, оскільки воно передбачає ідентичність методів оцінки і прийняття управлінських рішень. Тому для детальнішого дослідження взаємозв'язку невизначеності та ризику доцільно застосовувати системний підхід.

В кібернетичі невизначеність інтерпретується як неможливість передбачити поведінку певної системи на базі її законів і доступної інформації про її початковий стан. Таким чином, невизначеність ситуації – це, перш за все, інформаційна невизначеність, наприклад відсутність інформації про можливий стан системи, зовнішнє середовище тощо.

В умовах невизначеності суб'єкт може прийняти рішення діяти, відтермінувати дію або взагалі відмовитись від подальших дій.

На відміну від невизначеності, ризик виникає лише в тих ситуаціях, коли суб'єкт приймає рішення діяти. Будучи нерозривно пов'язаним з дією, ризик по-суті є певною прогностичною оцінкою можливості або наслідків цієї дії. Очевидно, що така оцінка повинна передувати дії. [3]

Отже, в економічній теорії ризик розглядається як невизначеність, що пов'язана з прийняттям рішень, реалізація яких відбувається упродовж заданого часу.

Дж. М. Кейнс в своїй книзі „Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” стверджує: „Невизначеність передбачає наявність факторів, при яких результати дій не є детермінованими (об'єктивна сторона. Примітка наша), а міра можливого впливу цих факторів на результати невідома, наприклад неповнота або неточність інформації (суб'єктивна сторона. Примітка наша)». [4]

Класична концепція взаємозв'язку ризику та невизначеності була сформульована відомим американським вченим Ф. Найтом (1921) в його праці „Ризик, невизначеність та прибуток”. Розвиваючи погляди А. Тюнена, він уперше зробив спробу провести межу між категоріями „ризик” і „невизначеність” з точки зору можливості їх кількісної оцінки.

Згідно з концепцією Найта, ризик – це невизначеність, яка може бути виміряна. Відповідно, невизначеність пов'язана з відсутністю будь-якого способу формування розподілу ймовірностей та не піддається об'єктивному чи суб'єктивному вимірюванню. [5]

Підхід Ф. Найта в області кількісної оцінки ризиків знайшов продовження в теорії раціонального вибору (Дж. фон Нейман, О. Моргенстерн) і теорії оцінки переваги станів (state-preference theory), запропонованій К. Ерроу, котрі відіграють важливу роль у моделюванні фінансових ризиків.

На основі вищенаведених точок зору, можна зробити висновок, що невизначеність середовища, в якому діє суб'єкт господарювання, є найважливішою причиною існування ризику, його невід'ємною характеристикою.

Більшість дослідників розглядає категорію невизначеності та ризику з негативної точки зору. Узагальнені результати дослідження типових поглядів на поняття "Ризик" як негативне явище викладено у таблиці 1

Таблиця 1

Визначення терміну "Ризик" як негативного явища, що існують в науковій літературі (курсив наш) [2]

Термін "Ризик"	Автори
Ризик - це усвідомлена небезпека виникнення в будь-якій системі небажаної події з певними в часі та просторі наслідками	А. Рагозін
Ризик – це частота реалізації "небезпеки"	В. Маршалл
Ризик - це ймовірність несприятливих наслідків	Дж. Фіксел
Ризик - це величина, що визначається як добуток величини події на міру її можливості	Е. Мушик, П.Мюлер
Ризик – ймовірність втрат, що можуть бути встановлені перемноженням ймовірності (частоти) негативної події на величину можливого збитку від неї	У. Роуї
Ризик - це ймовірнісна міра можливості реалізації небезпеки у вигляді певного збитку в штучно створеній діями суб'єкту ситуації	Є. Дзекцер

З погляду такого песимістичного підходу, управління ризиками постає як процес недопущення збитків за допомогою логічних і математичних розрахунків управлінських дій. Натомість, у реальних умовах будь-який суб'єкт господарювання проводить діяльність, у першу чергу, з метою отримати прибуток, а не уникнути збитків.

Тому ототожнювати підприємницький ризик тільки з небезпекою втрат, на нашу думку, не є коректним. Таке трактування ризику обмежує багату сутність цієї категорії, виділяючи на перший план тільки одну з форм її прояву в економічному житті соціуму.

Інший підхід можемо зустріти у економістів, котрі ототожнюють ризик як з втратами, так і з імовірністю позитивних відхилень отриманого результату від очікуваного. При цьому головною причиною існування

категорії „ризик” називають невизначеність в передбаченні результату здійснюваної операції, потенційної можливості його відхилення від очікуваного значення.

Ця обставина дозволяє деяким авторам трактувати позитивне відхилення результату ризикової діяльності як „шанс”. Ризик визначається як небезпека небажаного результату певної дії, а можливість позитивного відхилення при заданих параметрах має назву шанс. Іншими словами, ризик являє собою збиток, від’ємне відхилення, а шанс – позитивне відхилення, прибуток. [1]

Враховуючи вищенаведене, пропонуємо інтегроване формулювання категорії „ризик”, яке б включало і негативну сторону (втрати), і „шанс”.

Ризик – це потенційно вимірюване явище, яке зумовлене випадковим характером результату певної діяльності. Невизначеність від ризику відрізняє неможливість її кількісного вимірювання. Перехід від невизначеності до ризику, як правило, досягається в результаті інформаційно-аналітичної роботи, особливості якої потребують подальших наукових досліджень.

-
1. Гамза В. А., Методологические аспекты управления банковскими рисками// Финансовый менеджмент 2001. №1. Ст 12-20.
 2. Качинський А.Б., Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення. К, 2001.
 3. Качинський А.Б., Розвиток проблеми ризику в Україні: теорія і практика// Стратегічна панорама 2002. № 4. Ст. 54-57.
 4. Кейнс Дж. М., Общая теория занятости процента и денег. М, 2002.
 5. Найт Ф.Х., Риск, неопределенность и прибыль. М, 2003.

UNCERTAINTY AND RISK IN THE CONTEXT OF FINANCIAL SAFETY OF INVESTMENT ACTIVITY

N. Zhovtanetsky

Ivan Franko National University of Lviv

In the article the close approaches to define the concept of risk are given and the relationships between the concepts of risk and uncertainty are analysed.

Key words: uncertainty, risk, financial safety